

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2024-yil 6-son

VOLUME 4 / ISSUE 6 / 2024

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.4.6.

Crossref
Content
Registration

ISSN: 2181-1938

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence

**MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT YURIDIK
UNIVERSITETI**

“Jurisprudensiya” – “Юриспруденция”
– “Jurisprudence” huquqiy ilmiy-amaliy
jurnali O‘zbekiston matbuot va axborot
agentligi tomonidan 2020-yil 22-dekabrda
1140-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘y-
xatidan o‘tkazilgan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy
ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzu-
ridagi Oliy attestatsiya komissiyasi jurnal-
lari ro‘yxatiga kiritilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent dav-
lat yuridik universitetiga tegishli. Barcha
huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallar-
idan foydalanish, tarqatish va ko‘paytirish
muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

Nashr bo‘yicha mas‘ul:

O. Choriyev

Muharrirlar:

Sh. Jahonov, Y. Yarmolik, E. Mustafayev, K.
Abduvaliyeva, Y. Mahmudov,
M. Sharifova, Sh. Beknazarova

Musahhih:

S. Rasulova

Texnik muharrir:

U. Sapayev

Dizayner:

D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko‘chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Veb-sayt: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1387

Nashriyot litsenziyasi

№ 174625, 29.11.2023-y.

Jurnal 24.12.2024-yilda
bosmaxonaga topshirildi.
Qog‘oz bichimi: A4.
Shartli bosma tabog‘i: 7,4
Adadi: 100. Buyurtma: № 156.

Bosmaxona litsenziyasi

29.11.2023 № 174626

TDYU bosmaxonasida chop etildi.
Bosmaxona manzili:
100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko‘chasi, 37.

© Toshkent davlat yuridik universiteti

BOSH MUHARRIR

B. Xodjayev – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy ishlar va
innovatsiyalar bo‘yicha prorektori, yuridik fanlar doktori, professor

BOSH MUHARRIR O‘RINBOSARI

J. Allayorov – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy
boshqarmasi boshlig‘i, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori,
dotsent

MAS‘UL MUHARRIR

N. Ramazonov – Toshkent davlat yuridik universiteti O‘zbek tili
va adabiyoti kafedrasini mudiri, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa
doktori, dotsent

TAHRIR HAY‘ATI A‘ZOLARI

J. Blum – Boston kolleji Huquq maktabi professori, huquq doktori
(Boston, AQSH)

M. Vishovatiy – Gdansk universiteti professori (Gdansk, Polsha)

A. Hoshimxonov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori,
yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

M. Axmedshayeva – Toshkent davlat yuridik universiteti professori,
yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

X. Xayitov – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi
Davlat boshqaruvi akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori
(Toshkent, O‘zbekiston)

I. To‘raboyev – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti v.b.,
yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

S. Xolboyev – O‘zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi
huzuridagi Sudyalari oliy maktabi dotsenti, yuridik fanlar nomzodi
(Toshkent, O‘zbekiston)

N. Raxmonkulova – Jahon iqtisodiyoti va diplomatiyasi universiteti
dotsenti, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

Z. Esanova – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik
fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

J. Ne‘matov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori,
yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

M. Kurbanov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti, yuridik
fanlar bo‘yicha falsafa doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

R. Kuchkarov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti v.b.,
filologiya fanlari nomzodi (Toshkent, O‘zbekiston)

УЧРЕДИТЕЛЬ: **ТАШКЕНТСКИЙ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

Правовой научно-практический журнал «Юриспруденция – Yurisprudensiya – Jurisprudence» зарегистрирован Агентством печати и информации Узбекистана 22 декабря 2020 года с удостоверением № 1140.

Журнал включён в перечень журналов Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан.

Авторские права принадлежат Ташкентскому государственному юридическому университету. Все права защищены. Использование, распространение и воспроизведение материалов журнала осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

Ответственный за выпуск:
О. Чориев

Редакторы:
Ш. Жахонов, Е. Ярмолик, Э. Мустафев,
К. Абдувалиева, Й. Махмудов,
М. Шарифова, Ш. Бекназарова

Корректор:
С. Расулова

Технический редактор:
У. Сапаев

Дизайнер:
Д. Ражапов

Адрес редакции:
100047. Город Ташкент,
улица Сайилгох, 35.
Тел.: (0371) 233-66-36 (1169)

Веб-сайт: jurisprudence.tsul.uz
E-mail: lawjournal@tsul.uz

Подписной индекс: 1387

Издательская лицензия
от 29.11.2023 № 174625.

Журнал передан в типографию
24.12.2024.
Формат бумаги: А4.
Усл. п. л. 5. Тираж: 100 экз.
Номер заказа: 156.

Лицензия типографии
от 29.11.2023 № 174626

Отпечатано в типографии
Ташкентского государственного
юридического университета.
100047, г. Ташкент, ул. Сайилгох, дом 37.

© **Ташкентский государственный
юридический университет**

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Б. Ходжаев – доктор юридических наук, профессор, проректор по научной работе и инновациям Ташкентского государственного юридического университета

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Ж. Аллаёров – доктор философии по юридическим наукам, доцент, начальник управления по науке Ташкентского государственного юридического университета

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Н. Рамазонов – доктор философии по филологическим наукам, доцент, заведующий кафедрой узбекского языка и литературы Ташкентского государственного юридического университета

ЧЛЕНЫ РЕДКОЛЛЕГИИ

Дж. Блум – доктор права, профессор Школы права колледжа Бостона (Бостон, США)

М. Вишоватый – профессор Гданьского университета (Гданьск, Польша)

А. Хошимхонов – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

М. Ахмедшаева – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Х. Хаитов – доктор юридических наук, профессор Академии государственного управления при Президенте Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

И. Турабоев – доктор философии по юридическим наукам, и.о. доцента Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

С. Холбоев – кандидат юридических наук, доцент Высшей школы судей при Высшем судейском совете Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

Н. Рахмонкулова – доктор юридических наук, доцент Университета мировой экономики и дипломатии (Ташкент, Узбекистан)

З. Эсанова – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Ж. Нематов – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

М. Курбанов – доктор философии по юридическим наукам, доцент (Ташкент, Узбекистан)

Р. Кучкаров – кандидат филологических наук, и.о. доцента Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

**FOUNDER: TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF LAW**

"Yurisprudensiya" – "Юриспруденция"
– "Jurisprudence" legal scientific and practical journal was registered by the Press and Information Agency of Uzbekistan on December 22, 2020 with certificate No. 1140.

The journal is included in the list of journals of the Higher Attestation Commission under the Ministry of Higher Education, Science and Innovations of the Republic of Uzbekistan.

Copyright belongs to Tashkent State University of Law. All rights reserved. Use, distribution and reproduction of journal materials are carried out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

Publication Officer:

O. Choriev

Editors:

Sh. Jakhonov, Y. Yarmolik, E. Mustafaev,
K. Abduvalieva, Y. Makhmudov,
M. Sharifova, Sh. Beknazarova

Proofreader:

S. Rasulova

Technical editor:

U. Sapaev

Designer:

D. Rajapov

Editorial office address::

100047. Tashkent city,
Sayilgokh street, 35.
Phone: (0371) 233-66-36 (1169)

Website: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Subscription index: 1387.

Publishing license

№ 174625, 29.11.2023.

The journal is submitted to the Printing house on 24.12.2024.

Paper size: A4.

Cond.p.f: 7,44.

Units: 100. Order: № 156.

Printing house license

№ 174626, 29.11.2023.

Published in the Printing house of
Tashkent State University of Law.
100047. Tashkent city, Sayilgokh street, 37.

© Tashkent State University of Law

CHIEF EDITOR

B. Xodjaev – Deputy Rector for Scientific Affairs and Innovations of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

DEPUTY EDITOR

J. Allayorov – Head of the Scientific Department of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law, Associate Professor

EXECUTIVE EDITOR

N. Ramazonov – Head of the Department of Uzbek Language and Literature of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

J. Blum – Professor of Law School of Boston College, Doctor of Law (Boston, USA)

M. Vishovatiy – Professor of the University of Gdańsk (Gdansk, Poland)

A. Khoshimxonov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Axmedshaeva – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

X. Xayitov – Professor of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

I. Turaboev – Acting Associate Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law (Tashkent, Uzbekistan)

S. Xolboev – Associate Professor of the Supreme School of Judges under the Supreme Judicial Council of the Republic of Uzbekistan, Candidate of Legal Sciences (Tashkent, Uzbekistan)

N. Raxmonkulova – Associate Professor of the University of World Economy and Diplomacy, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

Z. Esanova – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

J. Ne'matov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Kurbanov – Associate Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law (Tashkent, Uzbekistan)

R. Kuchkarov – Acting Associate Professor of Tashkent State University of Law, Candidate of Philological Sciences (Tashkent, Uzbekistan)

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ NAZARIYASI VA TARIXI. HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

- 8 **TULTEYEV ILYAS TAVASOVICH**
Huquqiy faoliyatdagi huquqiy texnologiya: nazariy va amaliy jihatlar
- 17 **HAYITOV SHERZOD RAXMATULLAYEVICH**
Subyektiv huquq va huquqiy manfaat: nazariy-huquqiy tahlil
- 28 **SADIKOV MAKSUBOY ABDULAJONOVICH**
Forsayt tahlilning huquq ijodkorligidagi o'rni

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI. TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 38 **SHAIMARDANOVA DILAFRUZ DILMURATOVNA**
Raqamli obyektlarning vorislik va er-xotin mulkiy huquqiy munosabatlari predmeti sifatidagi huquqiy rejimi: kvalifikatsiya va bo'lish muammolari
- 47 **LAPASOV ASLIDDIN TO'LQIN O'G'LI**
Ijtimoiy munosabatlarning virtuallashuvi jarayonida mualliflik huquqi konsepsiyasi genezisi va evolyutsiyasi

12.00.06 – TABIIY RESURLAR HUQUQI. AGRAR HUQUQ. EKOLOGIK HUQUQ

- 57 **ABDUALIMOVA MADINA SHUXRATOVNA**
O'zbekiston Respublikasida yerga nisbatan xususiy mulk huquqi to'g'risidagi qonun hujjatlarining rivojlanish tarixi
- 69 **SADIKOVA DILAFRUZ RADJABOVNA**
O'zbekiston va Qozog'istonda qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishning huquqiy masalalari
- 79 **XALMO'MINOV SHAVKAT DJUMAYEVICH**
Iqlim o'zgarishi sharoitida ekologik xavfsizlikni huquqiy ta'minlashning ilmiy-nazariy jihatleri

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

- 89 **NIYOZOVA SALOMAT SAPAROVNA**
Jinsiy jinoyatlarning obyektiv belgilariga doir ilmiy yondashuvlar
- 104 **XAYDAROV SHUXRATJON DJUMAYEVICH**
Kasb yuzasidan o'z vazifalarini lozim darajada bajarmaslik jinoyatini kvalifikatsiya qilish va o'xshash jinoyatlardan farqlash masalalari

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

- 114 **INOYATOVA SOHIBA FAZILOVNA, SAIDAXMEDOVA MUAZZAMXON ANVARXONOVNA**
Ayollarni zulm va zo'ravonlikdan himoya qilish va ularning jamiyatdagi rolini oshirish
- 123 **RUZINAZAROV SHUHRAT NURALIYEVICH**
Yuridik ta'limning jonkuyar fidoyisi

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.01 – ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА. ИСТОРИЯ ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ

- 8 **ТУЛЬТЕЕВ ИЛЬЯС ТАВАСОВИЧ**
Правовая технология в юридической деятельности: теоретические и практические аспекты
- 17 **ХАЙИТОВ ШЕРЗОД РАХМАТУЛЛАЕВИЧ**
Субъективное право и правовой интерес: теоретико-правовой анализ
- 28 **САДИКОВ МАКСУДБОЙ АБДУЛАЖОНОВИЧ**
Роль форсайт-анализа в правотворчестве

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО. ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО. СЕМЕЙНОЕ ПРАВО. МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

- 38 **ШАЙМАРДАНОВА ДИЛАФРУЗ ДИЛМУРАТОВНА**
Правовой режим цифровых объектов как предмет наследственных и супружеских имущественных правоотношений: проблемы квалификации и раздела
- 47 **ЛАПАСОВ АСЛИДДИН ТУЛКИН УГЛИ**
Генезис и эволюция понятия авторского права в процессе виртуализации общественных отношений

12.00.06 – ПРИРОДОРЕСУРСНОЕ ПРАВО. АГРАРНОЕ ПРАВО. ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО

- 57 **АБДУАЛИМОВА МАДИНА ШУХРАТОВНА**
История развития законодательства о праве частной собственности на землю в Республике Узбекистан
- 69 **САДИКОВА ДИЛАФРУЗ РАДЖАБОВНА**
Правовые аспекты использования возобновляемых источников энергии в Узбекистане и Казахстане
- 79 **ХАЛМУМИНОВ ШАВКАТ ДЖУМАЕВИЧ**
Научно-теоретические аспекты правового обеспечения экологической безопасности в условиях изменения климата

12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО. УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

- 89 **НИЁЗОВА САЛОМАТ САПАРОВНА**
Научные подходы к объективным признакам сексуальных преступлений
- 104 **ХАЙДАРОВ ШУХРАТЖОН ДЖУМАЕВИЧ**
Вопросы квалификации и дифференциации преступления ненадлежащего исполнения профессиональных обязанностей от аналогичных преступлений

12.00.10 – МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

- 114 **ИНОЯТОВА СОХИБА ФАЗИЛОВНА, САИДАХМЕДОВА МУАЗЗАМХОН АНВАРХОНОВНА**
Защита женщин от притеснения и насилия и повышение их роли в обществе
- 123 **РУЗИНАЗАРОВ ШУХРАТ НУРАЛИЕВИЧ**
Убеждённый сторонник юридического образования

CONTENTS

12.00.01 – THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW. HISTORY OF LEGAL DOCTRINES

- 8 **TULTEEV ILYAS TAVASOVICH**
Legal technology in legal activity: theoretical and practical aspects
- 17 **KHAYITOV SHERZOD RAKHMATULLAEVICH**
Subjective rights and legal interest: theoretical and legal analysis
- 28 **SADIKOV MAKSUDBOY ABDULAJONOVICH**
The role of foresight analysis in law making

12.00.03 – CIVIL LAW. BUSINESS LAW. FAMILY LAW. INTERNATIONAL PRIVATE LAW

- 38 **SHAIMARDANOVA DILAFRUZ DILMURATOVNA**
The legal regime of digital objects as the subject of legal relations of inheritance and matrimonial property relations: issues of qualification and division
- 47 **LAPASOV ASLIDDIN TULKIN UGLI**
The genesis and evolution of the concept of copyright in the process of the virtualization of social relations

12.00.06 – THE LAW OF NATURAL RESOURCES. AGRARIAN LAW. ENVIRONMENTAL LAW

- 57 **ABDUALIMOVA MADINA SHUKHRATOVNA**
The history of the development of legislation on the right of private property on land in the Republic of Uzbekistan
- 69 **SADIKOVA DILAFRUZ RADJABOVNA**
Legal aspects of the use of renewable energy sources in Uzbekistan and Kazakhstan
- 79 **KHALMUMINOV SHAVKAT DJUMAYEVICH**
Scientific and theoretical aspects of legal ensurance of environmental security in conditions of climate change

12.00.08 – CRIMINAL LAW. CRIMINAL-EXECUTIVE LAW

- 89 **NIYOZOVA SALOMAT SAPAROVNA**
Scientific approaches to the objective signs of sexual crimes
- 104 **KHAYDAROV SHUKHRATJON JUMAYEVICH**
Issues of qualifying the crime of ineffective performance of professional duties and differentiation from similar crimes

12.00.10 – INTERNATIONAL LAW

- 114 **INOYATOVA SOHIBA FAZILOVNA, SAIDAKHMEDOVA MUAZZAMKHON ANVARKHONOVNA**
Protecting women from harassment and violence and enhancing their role in society

- 123 **RUZINAZAROV SHUHRAT NURALIYEVICH**
A staunch devotee of legal education

Kelib tushgan / Получено / Received: 31.10.2024
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 18.12.2024
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 24.12.2024

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.4.6./IWUP9880

UDC: 349.6(045)(575.1)

IQLIM O'ZGARISHI SHAROITIDA EKOLOGIK XAVFSIZLIKNI HUQUQIY TA'MINLASHNING ILMIY-NAZARIY JIHATLARI

Xalmo'minov Shavkat Djumayevich,
Toshkent davlat yuridik universiteti
mustaqil izlanuvchisi
ORCID: 0009-0001-1132-8517
e-mail: savkatholmuminov@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada iqlim o'zgarishi sharoitida ekologik xavfsizlikni huquqiy qo'llab-quvvatlashning ilmiy-nazariy jihatlarini tahlil qilinadi va O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Konstitutsiyasi talablari asosida bu masalaning dolzarbligi ifodalanadi. Xususan, ekologik xavfsizlikni huquqiy ta'minlash va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish tartibi hamda talablarini ishlab chiqish, shu jumladan, Ekologiya, Suv va O'rmon kodeksini ishlab chiqish, shuningdek, "Ozon qatlamini muhofaza qilish to'g'risida"gi alohida qonunni qabul qilish taklif etiladi. Taraqqiyot strategiyasi doirasida barcha sohalar qatori atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish sohasida amalga oshirilayotgan ishlar ham jtimoiy-iqtisodiy barqaror rivojlanish, ekologik xavfsizlikni ta'minlashga xizmat qilayotgani alohida ta'kidlanadi. Bu borada qonun, me'yoriy hujjatlar va BMTning iqlim o'zgarishi bo'yicha konvensiyasi muhimligiga e'tibor qaratiladi. Shuningdek, maqolada muallif qiyosiy usullardan foydalangan holda Fransiya, Shvetsiya va Kot-d'Ivuar Respublikasi misolida ekologik xavfsizlikni huquqiy jihatdan ta'minlashning ayrim masalalarini ko'rib chiqadi. Milliy qonunchiligimizni xorijiy tajriba asosida amaliyotga tatbiq etish va takomillashtirish bo'yicha bir qator ilmiy-nazariy takliflar beradi.

Kalit so'zlar: ekologik xavf, ekologik xavfsizlik, ekologik inqiroz, ekologik muvozanat, ekologik muammo, chang bo'roni, atmosfera havosi, ekologiya kodeksi, ozon qatlamini muhofaza qilish to'g'risidagi qonun

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В УСЛОВИЯХ ИЗМЕНЕНИЯ КЛИМАТА

Халмуминов Шавкат Джумаевич,
самостоятельный соискатель
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В статье анализируются научно-теоретические аспекты правового обеспечения экологической безопасности в условиях изменения климата и отражается актуальность этой проблемы в соответствии с требованиями Конституции Республики Узбекистан в новой редакции. В частности, предлагается разработать порядок и условия правового обеспечения экологической безопасности и рационального использования природных

ресурсов, в том числе разработать проекты Экологического, Водного и Лесного кодексов, а также принять отдельный закон «Об охране озонового слоя». Особо было отмечено, что в рамках Стратегии развития, наряду со всеми другими направлениями, работа, проводимая в области охраны окружающей среды, рационального использования природных ресурсов, служит устойчивому социально-экономическому развитию и обеспечению экологической безопасности. В этом отношении подчёркивается важность законов, нормативно-правовых актов и Конвенции ООН об изменении климата. Также в статье автор с помощью сравнительных методов рассмотрел некоторые вопросы правового обеспечения экологической безопасности на примере Франции, Швеции и Республики Кот-д'Ивуар. Дал ряд научно-теоретических предложений по практическому применению и совершенствованию национального законодательства на основе зарубежного опыта.

Ключевые слова: экологический риск, экологическая безопасность, экологический кризис, экологическое равновесие, экологическая проблема, пыльная буря, атмосферный воздух, экологический кодекс, закон об охране озонового слоя

SCIENTIFIC AND THEORETICAL ASPECTS OF LEGAL ENSURANCE OF ENVIRONMENTAL SECURITY IN CONDITIONS OF CLIMATE CHANGE

Khalmuminov Shavkat Djumayevich,

Independent researcher of Tashkent State University of Law

Abstract. The article analyzes the scientific and theoretical aspects of legal support for environmental safety in the context of climate change and expresses the relevance of this issue based on the requirements of the new version of the Constitution of the Republic of Uzbekistan. In particular, it is proposed to develop the procedure and requirements for legal protection of environmental safety and rational use of natural resources, including the development of the Ecological, Water, and Forest Code, as well as the adoption of a separate law "On the protection of the ozone layer." It was emphasized that within the framework of the Development Strategy, along with other areas, the work carried out in the field of environmental protection and rational use of natural resources serves the sustainable development of our socio-economic and ensuring environmental security. In this regard, the importance of laws, regulations, and the UN Convention on Climate Change is emphasized. The author also examined some issues of legal protection of environmental safety using comparative methods, using the example of France, Sweden, and the Republic of Côte d'Ivoire. He made a number of scientific and theoretical proposals for the practical implementation and improvement of our national legislation based on foreign experience.

Keywords: environmental risk, environmental safety, environmental crisis, ecological balance, environmental issue, dust storm, atmospheric air, environmental code, law on the protection of the ozone layer

Kirish

Bugungi kunda dunyo miqyosida global iqlim o'zgarishi ta'siri oqibatida tabiiy zaxiralarni qisqarmoqda, ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish bilan bog'liq muammolar yanada kengayib bormoqda. Jumladan, mamlakatimiz ro'baro' bo'layotgan suv taqchilligi, anomal ob-havo, tez-tez takrorlanayotgan

chang va qum bo'ronlari – bularning hammasi ekologik masalalar naqadar jiddiy ahamiyat kasb etayotganidan darak beradi.

Mana shunday sharoitda aholining qulay atrof-muhitda yashashi, mamlakatimizda ekologik xavfsizlikni ta'minlash oldimizda turgan eng dolzarb masalalardan biridir. Chunki BMT ma'lumotlariga ko'ra, inson sa-

lomatligining 20–40 foizi atrof-muhit holatiga bog‘liq. Shu ma’noda aytish joizki, aynan xalqimiz farovonligini, qulay yashash sharoitini ta’minlash, mamlakatimiz barqaror rivojlanishiga erishish bizning bugungi sa’y-harakatlarimizga, inson va tabiat o‘rtasidagi munosabatlarga asoslanadi. So‘nggi yillarda atrof-muhitni muhofaza qilish, ekologik xavfsizlikning oldini olish masalalariga mamlakatimizda jiddiy e’tibor qaratilmoqda. Zero, fuqarolarning munosib atrof-muhitga bo‘lgan huquqlari ta’minlanmasdan turib ularning salomatligi va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash imkonsizdir.

Ayni paytda mamlakatimizda atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, shuningdek, hududlarning sanitariya va ekologik holatni yaxshilashni ta’minlash sohasida izchil ishlar amalga oshirilmoqda.

2017-yildan e’tiboran O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev rahbarligida ekologik xavfsizlikni ta’minlash va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida yangi davlat boshqaruvi tizimi shakllantirildi, bir qator muhim normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi, strategik va dasturiy hujjatlar loyihalari yangilandi.

Mamlakatimizda ekologik vaziyat va atrof-muhit holatini yaxshilash, mavjud muammolarni bartaraf etish, salbiy ta’sirlarning oldini olib, ekologik xavfsizlikni ta’minlash masalalari davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Xalqimizning xohish-istaklari asosida qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Konstitutsiyasi muqaddimasidagi “mamlakatimizning bebaho tabiiy boyliklarini ko‘paytirishga, hozirgi va kelajak avlodlar uchun asrab-avaylashga hamda atrof-muhit musaffoligini saqlashga astoydil ahd qilib...” degan jumlar ham bu borada mamlakatimiz o‘zining aniq va mustahkam pozitsiyasiga ega ekanligini anglatadi. Bundan tashqari, bosh qomusimizga ekologik xavfsizlikni ta’minlash maqsadida ijtimoiy, iqtisodiy huquqlar qatori

“ekologik huquq” tushunchasi ham kiritildi.

Jumladan, ekologik xavfsizlikni huquqiy ta’minlash masalasida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 24-sentabrda “Chang bo‘ronlariga qarshi kurashish va atmosfera havosi sifatini yaxshilash bo‘yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ–338-son qarori o‘ta muhim ahamiyatga ega bo‘ldi.

Ushbu qaror mamlakatimizda ekologik vaziyatni tubdan yaxshilash, chang bo‘ronlariga qarshi kurashish bo‘yicha tizimli ishlarni tashkil etish, atrof-muhitni muhofaza qilish va tiklash, ihotada daraxtzorlarini barpo etish orqali chang bo‘ronlari sodir bo‘lish xavfini kamaytirish hamda ularning salbiy oqibatlarini yumshatish, shuningdek, chang bo‘ronlaridan aholini erta ogohlantirish tizimini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etishda o‘ta muhim hisoblanadi.

Material va metodlar

Ushbu ilmiy maqoladagi mavzuni tadqiq etishda umumlashtirish, tarixiylik, mantiqiylik, analiz va sintez, qiyosiy-huquqiy usul, tahlil, sintez, kuzatish, taqqoslash, induksiya va deduksiya kabi ilmiy tadqiqot usullari qo‘llandi. Mazkur mavzu yuzasidan taniqli o‘zbek huquqshunos olimlaridan Y.O. Jo‘rayev, M.B. Usmonov, J.T. Xolmo‘minov, Sh.H. Fayziyev, O.X. Narzulayev, N.Sh. Radjapov, U. Bozorov, U.T. Ayubov, N.K. Skripnikov, G.G. Fayzullayeva, G.Sh. Uzoqova, R.X. Kenjayev M.M. Nurmatov, J. Safarov, O.D. O‘tegenov, K. Babanazarov, D. Umarov, O‘. Sobirov va Sh.Y. Jo‘rayevlar tomonidan ayrim ilmiy-amaliy tadqiqot ishlari olib borilgan. Xorijda, jumladan, MDH davlatlarida Y.E. Vinokurov, D.J. Markovich, P. Serov, N.A. Geyt, O.S. Kolbasov, V.V. Petrov, N.I. Krasnov, M.M. Brinchuk, N.B. Muxitdinov, S.B. Baysalov, J. Kosanovlar, K.A. Shaybekov, D.L. Baydeldinov, A.Y. Yerenov, V. Abdiraimov, A.Y. Bekturganov, M. Alenov, S. Suleymanovlar tomonidan mazkur muammoning ayrim tomonlari yoritilgan bo‘lib, maqolada ularning ba’zi ishlari tahlil qilingan.

Ayniqsa, ushbu mavzu bo'yicha Sh.H. Fayziyev [1] hamda M.A. Usmonovlarning [2] ham ishlari mavjud bo'lib, mazkur masalaning huquqiy tomonlari o'zida keng yoritilmaganligini qayd etish lozim. Sh.Y. Jo'rayevning "O'zbekistonda ekologik xavfsizlikni ta'minlashning nazariy-huquqiy masalalari" [3] mavzusidagi ilmiy tadqiqot ishi alohida ahamiyatga ega. Mazkur tadqiqot ishi ekologik xavfsizlikni ta'minlashning nazariy-huquqiy masalalariga bag'ishlangan bo'lib, unda hozirgi kundagi iqlim o'zgarishlari bilan bog'liq masalalar bugungi kun talabi darajasida o'z ifodasini topmaganini ko'rish mumkin.

Shuningdek, maqolada ekologik xavfsizlikni ta'minlash sohasidagi munosabatlarni huquqiy ta'minlashda xorijiy mamlakatlarning qonunchilik tajribasi ham muhim ahamiyat kasb etishi ta'kidlangan.

Jumladan, Fransiyaning ekologik xavfsizlikni ta'minlash borasidagi, Kot-d'Ivuar Respublikasi va Shvetsiyaning Atrof-muhit kodekslari tajribalari muhim ahamiyatga ega ekanligi alohida tahlil etilgan. Ana shu xususiyatlar asosida maqolada iqlim o'zgarishlari sharoitida ekologik xavfsizlikni huquqiy ta'minlashning ilmiy-nazariy jihatlarini, qonunchilik asoslari va bu sohadagi o'zaro xalqaro hamkorlik kelishuvlari hamda kelajakdagi istiqbol rejalari imkon doirasida yoritilgan. Mavzuni tadqiq qilish va uni kengroq o'rganish jarayonida: 1) iqlim o'zgarishlari sharoitida ekologik xavfsizlikni ta'minlashning huquqiy asoslarini o'rganib chiqishda imkon beradigan empirik metod; 2) boshqa mamlakatlarning qonunchiligida ekologik xavfsizlikni ta'minlashda huquqiy asoslarning nazariy va amaliy tajribalarini o'rganib chiqish imkoniyatini beradigan tarixiy metod; 3) ekologik xavfsizlikni huquqiy ta'minlashning xalqaro qonunchilikdagi me'yoriy hujjatlarini qiyoslash metodlaridan foydalanildi.

Tadqiqot natijalari

Bugungi kunda respublikamizda ekologiya va atrof-muhit muhofazasiga oid me'yoriy

hujjatlar mazmun va mohiyati jihatidan 30 dan ortiq qonun va 1000 ga yaqin qonunosti hujjatlarida aks etgan bo'lib, ularni yanada takomillashtirib borish zamon talabidir. Ushbu hujjatlarni kodifikatsiya qilish orqali tabiatni muhofaza qilish va ulardan oqilona foydalanish tartib va talablarini sohalar kesimida rivojlantirish, jumladan, Ekologiya kodeksi, Suv kodeksi va O'rmon kodekslarini ishlab chiqish taklif etilmoqda. Mamlakatimizda bu kabi me'yoriy qonunlarning ishlab chiqilishi ekologik xavfsizlikni huquqiy ta'minlash va fuqarolar uchun qulay atrof-muhit yaratilishining huquqiy asosini yanada mustahkamlaydi.

Ekologik xavf-xatarlarga qarshi kurashish, ularni bartaraf etishda davlat nazorati bilan bir qatorda va jamoatchilik nazoratining zamonaviy elektron tizimlaridan foydalanish orqali aholi va kelajak avlod uchun qulay va ekologik toza hududni saqlab qolish, aholining salomatligini ishonchli muhofaza etish, ular yashashi va rivojlanishi uchun qulay atrof-muhitni barpo etish ekologik xavfsizlikni huquqiy ta'minlash tizimini yanada kuchaytiradi.

Mamlakatimizda atmosfera havosiga ta'sir etuvchi sanoat korxonalari ko'payishi bilan bir qatorda transport vositalarining ham soni kun sayin ortib bormoqda. Masalan, Bosh prokuratura Toshkent viloyati va poytaxt havosini ifloslantirayotgan sanoat korxonalarini tekshirmoqda. Mas'ul tashkilotlar o'tkazgan tahlillarga ko'ra, I va II toifaga kiruvchi, atrof-muhitga ta'siri yuqori bo'lgan sanoat korxonalarida 2024-yilda belgilangan zamonaviy chang-gaz tozalash uskunalari o'rnatish paysalga solinmoqda. Xususan, "Toshkent shahrida atmosfera havosi ifloslanishi darajasi ortib borayotgani va "salbiy" reytinglarda yetakchi o'rinlarga chiqayotgani haqida ijtimoiy tarmoqlarda e'lon qilingan xabarlar barchada asosli tashvish va qayg'u uyg'otmoqda. Poytaxt atmosfera havosi ifloslanishiga quruq iqlim, qumli va qumloq tuproqlar kabi tabiiy omillar bilan bir qator-

da iqlim o'zgarishi, sanoat va avtotransport vositalaridan tashlamalar chiqarish hajmlari oshib borishi, e'lon qilingan moratoriy davrida ham qimmatbaho daraxtlarning noqonuniy kesilishi, shaharsozlik bosh rejalari tasdiqlanmasdan qurilish ishlarining jadal amalga oshirilishi bevosita ta'sir ko'rsatmoqda", – deyiladi Bosh prokuratura matbuot xizmati xabarida. Prokuratura organlari ushbu holatlarni inobatga olib, O'zbekiston Respublikasining "Atmosfera havosini muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonuni, Prezidentning tegishli farmonlari va topshiriqlari hamda sohaga oid boshqa qonun hujjatlari ijrosini atmosferaga chiqarilayotgan zararli tashlamalar miqdorini kamaytirish va atmosfera havosi holatini yaxshilashga asosiy e'tiborni qaratgan holda 2024-yil sentabr oyidan boshlab respublika bo'yicha rejaviy tekshirish tadbirlari o'tkazilishini yo'lga qo'ygan. Tahlillarda I va II toifaga kiruvchi, atrof-muhitga ta'siri yuqori bo'lgan sanoat korxonalarida 2024-yilda belgilangan zamonaviy chang-gaz tozalash uskunalarini o'rnatish ishlari paysalga solinayotgani, shu jumladan, Toshkent viloyatida 27 ta korxonadan 19 tasida, Toshkent shahrida esa 31 ta korxonadan 8 tasidagina bu ishlar amalga oshirilgani ma'lum bo'ldi [4].

So'nggi yillarda Harakatlar strategiyasi hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yilarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF–60-son Farmoni doirasida barcha sohalar kabi atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish borasida amalga oshirilayotgan ishlar ijtimoiy-iqtisodiy hayotimizning barqaror rivojlanish kafolati bo'lmoqda. Ekologik muammolarning inson xavfsizligiga ta'sirini e'tiborga olgan holda tub islohotlar amalga oshirilib, sohani rivojlantirishning mukammal tashkiliy-huquqiy asoslari barpo etildi. Xususan, 2019-yilda O'zbekistonda 2030-yilgacha bo'lgan davrda Atrof-muhitni muhofaza qilish hamda Ekologik ta'limni rivojlantirish konsepsiyalari qabul qilingan edi.

Shuningdek, o'sha yili 2019–2028-yillar davrida qattiq maishiy chiqindilar bilan bog'liq ishlarni amalga oshirish va 2019–2030-yillar davrida O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyalari ham tasdiqlangan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2023-yil 1-dekabrda Birlashgan Millatlar Tashkilotining Iqlim o'zgarishi bo'yicha konferensiyasidagi (COP28) nutqida ta'kidlanganidek, birinchidan, BMT ning rezolyutsiyasi asosida Orolbo'yi hududini ekologik ofat zonasidan "innovatsiyalar, texnologiyalar va yangi imkoniyatlar mintaqasi"ga aylantirilishi hamda Iqlim texnologiyalari xalqaro ekspo-xabini yaratishda yaqin hamkorlikka taklif etishi; ikkinchidan, iqlim o'zgarishiga qarshi kurashda ilm-fan yutuqlaridan keng foydalanish lozimligi, Toshkentdagi "Yashil universitet" negizidagi "Iqlim ilmiy forumi"da davlatlarning yetakchi olim va ekspertlarining ishtiroki ta'minlanishi, Yer degradatsiyasi, suvdan foydalanish, oziq-ovqat xavfsizligi muammolari Forum kun tartibidan joy olishi; uchinchidan, BMT bilan 2024-yili O'zbekistonda "Iqlim migratsiyasi" konferensiyasini o'tkazish niyatida ekanligi [5] jahonshumul ahamiyatga ega ishlarning yana bir bosqichidir.

Tadqiqot natijalarining tahlili

Iqlim o'zgarishi sharoitida ekologik xavfsizlikni ta'minlash va uni huquqiy takomillashtirib borish eng dolzarb masalalardan biridir. Bugungi kunda yer yuzida iqlim o'zgarishining keskin rivojlanishi ozon qatlamining buzilishi, bioxilma-xillikning yo'qolib borishiga, turli xildagi chiqindilarning ko'payishiga, yerlarning cho'llanishi, o'rmonlarning yo'q bo'lishiga va suv resurslarining ifloslanishiga olib kelib, natijada tabiat, jamiyat va inson o'rtasidagi mutanosiblik buzilmoqda. Zero, global iqlim, biologik, geologik va kimyoviy jarayonlar tabiiy ekotizimlar bilan uzviy bog'langan. Ulardagi bu jarayonlar kechuvining o'zgarishi boshqalariga ham salbiy ta'sir qilib, aksariyat hol-

larda birinchisiga qaraganda ikkinchilarida ushbu o'zgarishlar kuchliroq sodir bo'lishi ehtimoli bor. Bugungi kunda insoniyat tomonidan tabiatga nisbatan o'nglab bo'lmas dahshatli zarbalar berilmoqdaki, buning natijasida kelajak avlod uchun ayanchli oqibatlar va mudhish ekologik inqirozlar kelib chiqishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 66-moddasida "Mulkdor o'ziga tegishli bo'lgan mol-mulkka o'z xohishicha egalik qiladi, undan foydalanadi va uni tasarruf etadi. Mol-mulkdan foydalanish atrof-muhitga zarar yetkazmasligi, boshqa shaxslarning, jamiyat va davlatning huquqlarini hamda qonuniy manfaatlarini buzmasligi kerak", deb ko'rsatilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning "Yangi O'zbekiston strategiyasi" nomli asarida "Iqlim o'zgarishlari, ekologik bo'hronlardan Orol va ona tabiatni asrash zarurati" [6] umumbashariy muammolar sifatida alohida qayd etilgan. Shuningdek, "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi"ning 79-maqsadida aholi salomatligi va genofondiga ziyon yetkazadigan mavjud ekologik muammolarni bartaraf etish; 80-maqsadida ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish, shahar va tumanlarda ekologik ahvolni yaxshilash, "Yashil makon" umummilliy loyihasini amalga oshirish; 81-maqsadida o'rmonlar maydonini kengaytirish dolzarb vazifa ekanligi alohida ta'kidlangan.

O'zbekiston Respublikasida qabul qilingan barcha ekologik qonunlar hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 30-oktabrdagi "2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining Atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5863-son Farmoni va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 18-fevraldagi 95-son "Ekologik xavfsizlik to'g'risidagi umumiy texnik reglamentni tasdiqlash haqida"gi qarori hamda boshqa me'yoriy hujjatlar ekologik xavfsizlik-

ni ta'minlashning huquqiy asosi bo'lib xizmat qiladi.

Mamlakatimizda ekologik xavfsizlikni ta'minlash masalasi alohida va kompleks faoliyatni talab etganidek, bu borada olimlar ham bir qator yo'nalishlarni belgilamoqdalar. Kundalik hayotda ishlatiladigan terminlardan farqli o'laroq, noyuridik ilmiy adabiyotlarda ekologik xavfsizlik atamasining maxsus tushunchasi mavjud. Uning ko'pchilik mualliflar tomonidan ma'qullangan noyuridik ilmiy tushunchasi ekologiya haqidagi qomusiy lug'atda berilgan. Ushbu ta'rifga ko'ra, ekologik xavfsizlik – inson, jamiyat va atrof-muhitning eng muhim hayotiy manfaatlariga zarar yetkazuvchi xavfdan himoyalanganlik holatidir. Ushbu xavf tabiatga zararli va texnogen ta'sirlar hamda ekologik huquqbuzarliklar natijasida vujudga keladi [7].

G.P. Serovning fikricha, ekologik xavfsizlik "himoyalangan tabiat obyektlari tomonidan bo'ladigan xavfdan shaxsning, aholining, hududning, sanoat va tabiat obyektlarining himoyalanganlik holatidir" [8].

Shuningdek, N.A. Geyt ko'rsatmalarida fanda ekologik xavfsizlikning tor doirada berilgan tushunchasini ham uchratishimiz mumkin, unga ko'ra ekologik xavfsizlik deganda "texnogen halokatlarning oldini olish, tabiiy ofatlar oqibatlarini bartaraf etish" tushuniladi [9].

Y.E. Vinokurov tomonidan ekologik xavfsizlikka juda ixcham, lekin shu bilan birga, ilmiy asosga ega izoh berilgan. Unga ko'ra ekologik xavfsizlik – antropogen faoliyat (halokat, mudofaa va boshqalar) amalga oshirilish chog'ida ifloslangan tabiiy obyektlardan, shuningdek, tabiat hodisalari va tabiiy ofatlardan keladigan xatarlardan hayot uchun muhim ekoxavfsiz obyektlarning (shaxs, aholi, hudud) muhofaza qilinganlik holatidir [10].

Ekologik xavfsizlikning noyuridik ma'nodagi tushunchasini oddiy qilib tushuntiradigan bo'lsak, ushbu iboralarining o'zidan ko'rinib turibdiki, bu yerda u atrof tabiiy muhit (ekologiya) sifati buzilishining inson va ja-

miyatga yetkazishi mumkin bo'lgan xavf-xatardan himoyalanganligini anglatadi. Boshqacha qilib aytganda, ekologik xavfsizlik – atrof tabiiy muhit (ekologiya) obyektlarining xavfli tarzda sifati buzilishining, agar shunday xavf vujudga kelgan bo'lsa, odamlarga, jamiyatga, ayrim hududlarga salbiy ta'sirining oldini olishga qaratilgan faoliyatdir.

D.J. Markovichning fikriga ko'ra, "tabiat – jamiyat" munosabatlaridagi birinchi davrda inson tabiatni o'zgartiradi va yangi "sun'iy tabiatni" yaratadi, lekin tabiatga qaram bo'ladi. Ikkinchi davrda inson o'zini tabiat hukmdori hisoblab, undan cheksiz foydalanish mumkin, deb tushunadi. Bu davr o'z ichiga keyingi uch asrni oladi. Uchinchisi – hozirgi davr bo'lib, inson tabiatni shunday o'zgartiradiki, natijada bu o'zgarish nafaqat ekologik ziddiyatlarni, balki ular orqali ijtimoiy-siyosiy muammolarni keskinlashtirib yuborishi mumkin [11].

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, demak, biz "beshinchi okean" deb ataluvchi sayyoramiz atmosferasi va uning barcha boyliklarini saqlab qolishimiz lozim. Mutaxassislarining ta'kidlashlariga ko'ra, atmosfera, okean, muz qoplamlari va muzliklarning Yer yuzasidagi hodisalari tabiiy jarayonlar qonuniyatining bir qismi bo'lib, ular global iqlim isishini ko'rsatmoqda. U kuchli issiqlik to'lqinlari, yangi shamol oqimlari, ayrim hududlarda qurg'oqchilik, boshqasida esa me'yoridan ortiq yog'ingarchilik, muzliklarning erishi hamda dengiz sathining ko'tarilishiga olib kelmoqda.

Shunday ekan, ushbu masalani xalqaro hamjihatlikda hal etish o'ta muhim ahamiyatga egadir. BMTning atrof-muhit va rivojlanish bo'yicha tuzilmasi – YUNISEF birinchi marotaba 1992-yilda Rio-de Janeyroda iqlim o'zgarishi masalalariga bag'ishlangan xalqaro konferensiya tashkil etgan edi. Mazkur anjuman yakunida BMTning Iqlim o'zgarishi to'g'risidagi konvensiyasi qabul qilindi. Uning asosiy maqsadi atmosferaga chiqarilayotgan gaz miqdorini kamaytirish, agar ahvol shu

darajada qoladigan bo'lsa, yaqin kelajakda ekologiyaga jiddiy xavf solishidan insoniyatni ogohlantirish edi. Shundan kelib chiqib, ekologik xavf-xatarlarga qarshi kurashish, ularni bartaraf etishda davlat nazorati bilan bir qatorda, shuningdek, jamoatchilik nazoratining zamonaviy elektron tizimlaridan foydalanish orqali aholi va kelajak avlod uchun ekologik toza hududni saqlab qolish, inson salomatligi uchun qulay sharoitlar yaratish, ekologik muvozanatni saqlash, atrof-muhit xavfsizligini ta'minlashning huquqiy tizimi kuchaytirilmoqda.

Mamlakatimizda atmosfera havosiga ta'sir etuvchi sanoat korxonalarining ko'payishi bilan bir qatorda transport vositalarining ham soni kun sayin ortib bormoqda. 2022-yilda atmosferaga tashlamalar miqdori 2,2 mln tonnani tashkil qilgan. Shundan 58 foizi transport vositalari, 42 foizi sanoat va ishlab chiqarish korxonalari hissasiga to'g'ri kelgan. Shu sababli, mamlakatimizning yirik va sanoati rivojlangan shaharlarida atmosfera havosiga chiqarilayotgan uglerod, azot birikmalari, metan va boshqa zararli gazlar miqdorini 2 baravarga kamaytirish ustuvor vazifa sifatida belgilandi. Shu o'rinda har yili 6,8 mln tonna maishiy, 750–850 ming tonna qurilish, 256 ming tonna sanoat va 42 ming tonna tibbiyot chiqindilari hosil bo'layotganligini ta'kidlash joiz [12].

O'zbekiston Respublikasi hukumati bilan Koreya Respublikasi hukumati o'rtasida iqlim o'zgarishi bo'yicha hamkorlik to'g'risida Hadli bitimi, BMTning iqlim o'zgarishi bo'yicha Parij bitimi hamda boshqa xalqaro shartnomalar doirasidagi majburiyatlarning amalga oshirilishi yuzasidan berilgan ma'lumotlar shuni ko'rsatmoqdaki, qonunchilik hujjatlari loyihalarini qabul qilishda ularning atrof-muhitga ta'sirini baholash, atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida normativ-huquqiy hujjatlar hamda yashil iqtisodiyot, yashil o'sish, Orolbo'yi mintaqasi, ekologik ta'lim kabi yo'nalishlarda 10 dan ortiq konsepsiya va strategiyalarning mazmun-mohiyati

aholi e'tiboriga yetkazildi. Ma'lumot o'rnida, so'nggi 4 yillikda qabul qilingan hujjatlar soni 6400 dan oshgan, ekologiya va tabiatni muhofaza qilish sohasida jami 397 ta hujjat qabul qilinib, umumiy hujjatlarga nisbatan ulush 6,25 foizni tashkil etmoqda [13].

Ekologik xavfsizlikni ta'minlash sohasidagi munosabatlarni huquqiy ta'minlashda xorijiy mamlakatlarning qonunchilik tajribasi ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Jumladan, ekologik xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha Fransiyaning Ekologiya kodeksi [14] hamda Kot-d'Ivuar Respublikasida 1996-yil 3-oktabrda qabul qilinib, 6 ta bo'lim va 113 ta moddadan tashkil topgan Atrof-muhit kodeksi [15] va boshqa shu kabi qonun hujjatlari ning ekologik munosabatlarni huquqiy tartibga solishda ahamiyati katta.

Ekologik xavfsizlikni ta'minlash va ekologik qonunchilikni kodifikatsiyalash bo'yicha Shvetsiya davlati ham jahonda muayyan tajribaga ega. Xususan, Shvetsiyada qabul qilingan Atrof-muhit kodeksi 1999-yil 1-yanvardan kuchga kirgan. U shved mutaxassislari tomonidan atrof tabiiy muhit to'g'risidagi qonunchilik doirasini cheklangan darajada belgilab beradigan yaxlit zamonaviy hujjat sifatida tavsiflanadi [16].

Tahlil natijalariga ko'ra, O'zbekistonning ekologik xavfsizlik sohasida olib borayotgan siyosati respublika taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etib, xalqaro andozalarga mos va zamonaviy talablarga javob beradigan sifat ko'rsatkichlariga ega, deb baholash mumkin.

Xulosalar

Globallashuv jarayonida dunyo va mintaqadagi ekologik holat shuni ko'rsatmoqdaki, bugungi kundagi iqlim o'zgarishlari sharoitida ekologik xavfsizlikni huquqiy ta'minlashga alohida e'tibor qaratishimiz lozim.

Fikrimizcha, buning uchun, birinchidan, atmosfera havosini muhofaza qilish va suv resurslaridan oqilona foydalanishda zamonaviy xalqaro standartlarga javob beradigan yangi zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, ulardan yanada kengroq foydalanish

va qo'llash; ikkinchidan, ekologik xavfsizlikni huquqiy ta'minlash masalasida davlatlararo hamkorlikni yanada kengroq yo'lga qo'yish va tegishli xalqaro huquqiy hujjatlarni umuminsoniy manfaatlar nuqtayi nazaridan qabul qilish; uchinchidan, ekologik xavfsizlikni huquqiy ta'minlash borasida xalqaro normalar va tajribalarni hayotga yanada kengroq tatbiq etish; to'rtinchidan, ekologik xavfsizlikni huquqiy ta'minlash sohasida O'zbekiston Ekologik partiyasi bilan o'zaro hamkorlikni yanada kuchaytirib, transchegaraviy ekologik muammolarni ijobiy hal qilish sohasida ham mamlakatimiz ekologik manfaati va ekologik xavfsizligini ta'minlash yo'lida e'tiborli ijobiy ishlarni amalga oshirish; beshinchidan, ekologik xavfsizlikni ta'minlash borasida xalqaro standart va tajribalarni keng qo'llab, xalqaro ekologiya huquqi prinsiplari hamda xalqaro transchegaraviy xususiyatlar, atmosfera havosini xalqaro muhofaza qilish, iqlim o'zgarishi va ozon qatlamining buzilishi holatlaridagi sabab hamda ekologik zararni qoplash holatlari inobatga olinib, "Ozon qatlamini muhofaza qilish to'g'risida"gi alohida qonunning qabul qilinishi ham maqsadga muvofiqdir.

1994-yilda BMT Bosh Assambleyasi 16-sentabrni Xalqaro ozon qatlamini himoya qilish kuni deb e'lon qilgan. Ushbu kunda davlatlar Monreal protokolida ko'zda tutilgan maqsad va vazifalarga muvofiq faoliyat olib borishlari tavsiya etiladi.

Olimlarning tadqiqotlariga ko'ra, ozon qatlamining yemirilishiga asosiy sabab sifatida sovitish texnikalari, tarkibida galogenlar bo'lgan kimyoviy moddalarning sanoat va qurilish sohasida keng qo'llanishi ko'rsatilgan. Bu borada yurtimizda ham xalqaro tashkilotlar bilan birgalikda ilg'or, samarali vositalar va innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali ozon qatlamiga yetkazilayotgan zararlarni kamaytirishga qaratilgan loyihalar amalga oshirilayotganini hamda yangi qonunosti normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinganligini ta'kidlab o'tish joiz.

Mamlakatimiz atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida bir qator xalqaro konvensiyalar va tegishli rivojlanish protokollari ratifikatsiyalariga qo'shildi. Xususan, Ozon qatlamini himoya qilish bo'yicha Vena konvensiyasi (18.05.1993-y.); Ozon qatlamini buzadigan moddalar bo'yicha Monreal protokoli (18.05.1993-y.); Ozon qatlamini buzuvchi moddalarga doir Monreal protokoli Londonda qilingan tuzatishni kiritish (01.05.1998-y.); Ozon qatlamini buzadigan moddalar bo'yicha Monreal protokoli Kopenhagen o'zgartirishi (01.05.1998-y.) va boshqalar.

E'tiborli tomoni shundaki, ozon qatlami Yerni ultrabinafsha nurlanishidan himoya qiladigan yupqa gaz qalqonidir. Agar bu qatlam yemirilsa, butun biosfera, shu jumladan, insonlar uchun jiddiy xavf paydo bo'ladi. Ultrabinafsha nurlar ta'sirida teri saratoni, ko'z kasalliklari va boshqa jiddiy muammolar kelib chiqishi mumkin.

Mazkur hujjatlar talablarini bajarish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 9-yanvardagi "Ozonni buzuvchi moddalar va tarkibida ular bo'lgan mahsulotlarning O'zbekiston Respublikasiga importini tartibga solishni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 17-son qarori qabul qilingan bo'lib, unga ko'ra, ozonni buzuvchi moddalar va tarkibida ular bo'lgan mahsulotlarning O'zbekiston Respublikasiga importi va O'zbekiston Respublikasidan eksporti davlat tomonidan tartibga solinishi ta'minlanib kelmoqda.

"Atmosfera havosini muhofaza qilish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni talablarini, Ozon qatlamini muhofaza qilish bo'yicha Vena konvensiyasi majburiyatlarini bajarish, shuningdek, ozon qatlamini buzuvchi moddalardan foydalanishni to'xtatish chora-tadbirlarini amalga oshirish maqsadida 2021-yil 9-martda Vazirlar Mahkamasining 126-son qarori ham qabul qilindi. Mazkur qaror bilan Ozon qatlamini buzuvchi moddalardan foydalanishni to'xtatish

bo'yicha milliy dastur tasdiqlandi. Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, "Ozon qatlamini himoya qilish" alohida ahamiyatga ega bo'lib, u boshqa tabiat obyektlari va atrof-muhitning o'zaro mutanosibligini saqlaydi, inson hayotini barqarorlashtirishga katta yordam beradi.

Shunday ekan, bugungi kunda global hamkorlik, sayyoramizdagi hayot va kelajak avlodlarni himoya qilishning eng muhim sharti bo'lib, "Ozon qatlamini muhofaza qilish" to'g'risidagi alohida qonunni qabul qilish o'ta muhimdir.

Shuningdek, ekologik xavfsizlikni ta'minlash va uni huquqiy takomillashtirib borish jarayonida O'zbekistonda jamoatchilik ekologik nazorati samaradorligini oshirish maqsadida quyidagilar tavsiya etiladi:

- davlat boshqaruvi organlarida tashkil etilgan Jamoatchilik kengashlari tarkibiga ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidan ekspertlarni ham kiritish;

- atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha jamoatchilik fikrini o'rganishning so'rov texnologiyalarini muntazam o'tkazib borish va o'tkazishda ilg'or xorij tajribalarini qo'llash;

- eng samarali jamoatchilik nazorati shakllaridan bo'lgan ekovolontyor (ekoko'ngilli)lar faoliyatini huquqiy jihatdan tartibga solish va rag'batlantirish mexanizmlarini joriy etish;

- mahalliy NNTlar bilan hamkorlik qilish orqali fuqarolik jamiyati vakillarining ommaviy axborot vositalari bilan birgalikda O'zbekistonda suvdan foydalanish, suvni tejash va jamoatchilik nazorati masalalari bo'yicha xabardorligini oshirish;

- mahallalardagi har bir xonadon egalari-ning ekologik huquqiy savodxonligi, hovlisi-da parvarishlayotgan daraxt ko'chatlari, oila a'zolarining atrof-muhit, tabiatga munosabatini baholash tizimini yo'lga qo'yish;

- mahallalar tizimida Ekologik partiya bilan hamkorlikda "Ekohudud" an'anaviy tanlovini joriy etish – unda "Eng yaxshi ekoxonadon", "Eng yaxshi ekomahalla", "Eng yaxshi ekotuman", "Eng yaxshi ekoviloyat" nominat-

siyalari orqali g'oliblarni rag'batlantirib borish;

– yangi tahrirdagi Konstitutsiya talablarini kengroq tushuntirish va unga amal qilishni ta'minlash, fuqarolarning tabiatni muhofaza qilish, ekologiya va atrof-muhit muhofazasi

sohasidagi huquq va manfaatlarini, aholining qulay tabiiy muhitda hayot kechirishi uchun barcha zarur shart-sharoitlarni yaratish, tabiiy resurslardan oqilona va samarali foydalanish ham ekologik xavfsizlik muammolarining oldini olishga xizmat qiladi.

REFERENCES

1. Fayziyev Sh.X. Pravovye voprosy ekologicheskoy bezopasnosti v sel'skom khozyaystve [Legal issues of environmental safety in agriculture]. Tashkent, TSIL Publ., 1995, p. 171.
2. Usmonov M.A. Xavfsizlik va mudofaani ta'minlash bo'yicha davlat funksiyasining nazariy va huquqiy asoslari [Theoretical and legal foundations of the state function in ensuring security and defense]. Tashkent, TSIL Publ., 2010, p. 30.
3. Jo'rayev Sh.Yu. O'zbekistonda ekologik xavfsizlikni ta'minlashning nazariy-huquqiy masalalari [Theoretical and legal issues of ensuring environmental safety in Uzbekistan]. Tashkent, 2012, p. 25.
4. Sanoat korxonalari chang-gaz tozalash uskunalari o'rnatishni paysalga solmoqda Bosh prokuratura [Industrial enterprises delay installation of dust and gas purification equipment – Prosecutor General's Office]. Available at: <https://kun.uz/kr/news/2024/10/24/sanoat-korxonalari-chang-gaz-tozalash-uskunalari-ornatishni-paysalga-solmoqda-bosh-prokuratura>
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning BM'ning Iqlim o'zgarishi bo'yicha konferensiyasidagi (COP28) nutqi [Speech by the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev at the UN Climate Change Conference]. 2023. Available at: <https://president.uz/uz/lists/view/6897>
6. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi [New Uzbekistan Strategy]. Tashkent, Uzbekistan Publ., 2021, p. 464.
7. Ekologiya. Entsiklopedicheskiy slovar' [Ecology. Encyclopedic Dictionary]. Moscow, Norma Publ., 2001, pp. 12–13.
8. Serov G.P. Pravovoye regulirovaniye ekologicheskoy bezopasnosti pri osushhestvlenii promyshlennoy i inyykh vidov rastitel'nosti [Legal regulation of environmental safety in the implementation of industrial and other types of vegetation]. Moscow, Os'-89 Publ., 1998, p. 3.
9. Geyt N.A. Ekologicheskoye pravo [Environmental law]. Moscow, TK Velbi, Prospekt Publ., 2008, p. 320.
10. Obosnovaniye predlozheniy po sovershenstvovaniyu zakonodatel'stva v sfere obespecheniya ekologicheskoy bezopasnosti naseleniya i territorii RF [Justification of proposals for improving legislation in the field of ensuring environmental safety of the population and the territory of the Russian Federation]. Moscow, 1997, p. 49.
11. Markovich D.J. Sotsial'naya ekologiya [Social ecology]. Moscow, Enlightenment Publ., 1991.
12. Sobirov O'. Ekologik xavfsizlik-insoniyat kelajagiga daxldor masala [Ecological security is an issue that concerns the future of humanity]. Available at: <https://www.ekogazeta.uz/xabarlar.7194>
13. O'zbekistonning ekologik siyosati haqida taqdimot o'tkazildi [A presentation was held on Uzbekistan's environmental policy]. Available at: <https://kun.uz/news/2023/12/08/cop28da-ozbekistonning-ekologik-siyosati-haqida-taqdimot-otkazildi>
14. Code de l'Environnement Republique de France. Version consolidée au 15 avril 2010 [Environmental Code of the Republic of France. Consolidated version as of April 15, 2010]. Available at: www.imdr.eu/v2/extranet/cie-lettre32-envir.htm
15. Code de l'Environnement Republique de Cote D'ivoire. Loi n° 96-766 du 3 octobre 1996 [Environmental Code of the Republic of Ivory Coast]. Law No. 96-766 of October 3, 1996.
16. The Swedish Environmental Code. A resume of the text of the Swedish Environmental Code. Available at: www.sweden.gov.se

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2024-YIL 6-SON

VOLUME 4 / ISSUE 6 / 2024

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.4.6.